

<https://ssoss.ui.ac.ir/?lang=en>

Strategic Research on Social Problems in Iran
E-ISSN: 2645-7539
Vol. 11, Issue 2, No.37, Summer 2022, pp. 1-20
Received: 01.05.2022 Accepted: 12.07.2022

Research Paper

The Role of Divorce on Changes in Living Arrangements, Focusing on Gender Differentials

Milad Bagi *

Assistant Professor of Demography, Department of Social Sciences, Faculty of Economics and Social Sciences, Bu-Ali Sina University, Hamedan, Iran
M.bagi@basu.ac.ir

Introduction

Although the consequences of divorce for family members have always been noted, the diversity of residence patterns after separation is still not well comprehended. This is while divorce is one of the main factors in living arrangements with diversity in contemporary societies. The increase in the share of single-parent households, step-families, and one-person and composite households is one of the signs of this variety (Fallesen and Gähler, 2020). Increasing divorce rate is a global trend (Gonzalez et al., 2009) and Iran has followed this trend (Sadeghi Fasaei and Ithari, 2013). Despite all the social policies and cultural planning during recent decades, the number of divorces is increasing in Iran (Statistical Centre of Iran, 2021). The studies have also indicated that the share of single-person and solo households due to divorce has increased in the last decade (Bagi and Abbasi-Shavazi, 2019); however, the effects of divorce on the living arrangements of couples and their children is neglected. This research gap is rooted in the fact that the relevant literature has not yet fully recognized this heterogeneity despite the emergence of new family types and thus, less effort has been made to observe and investigate this issue. Another reason for this negligence is the lack of reliable data. Since there were no longitudinal surveys about living arrangements in Iran, we sought to determine the residence patterns of divorced people after separation by using cross-sectional survey data to fill part of this research gap. Therefore, the present study examined the effects of divorce on the residence pattern of divorced men and women. It was endeavoured to answer the following questions: How will the living arrangements be after divorce? What percentage of the divorced people plan to live alone? What are the main determinants of the decision to live alone? Are there any differences in the living arrangements of divorced males and females? And what are the characteristics of the parents, who have custody of the step-children?

Materials & Methods

We analyzed the data of National Divorce Survey by using the secondary analysis technique. The statistical population included the people, who had applied for registering their divorce in the provincial divorce offices. The sample size was made of 4054 people. The data collection tool was a researcher-made questionnaire. The data were collected by the questioner directly referring to the respondents.

Two questions were used to specify the living arrangements of the divorced people after divorce: Will you live with someone after the divorce? And who will you live with? The answer to the first question had two options: yes and no. The second question was asked from those who chose yes, while those who chose the latter had planned to live alone.

Discussion of Results & Conclusions

Most of the divorced males preferred to live alone. The findings showed that 40% of the men and 18% of the women lived alone after divorce. It could be due to the cultural context of the Iranian society as living alone for women, especially the young divorced ones, was not acceptable.

The older divorced males also had a more tendency to live alone compared to the older females. None of the older women wished to live alone, which could be due to the fact that older women need more economic support from family. Female economic participation and employment rates are low in Iran (Qavidel, 2018 and Keshavarz Haddad & Alaviyan, 2019) so that they do not have any salaries or pensions in their old ages. Therefore, economic dependence is one of the most important reasons that older women decide to live with their relatives instead of living alone.

*Corresponding author

Bagi, M. (2022). The role of divorce on changes in living arrangements, focusing on gender differentials. *Strategic Research on Social Problems in Iran*, 11(1), 1-20.

2645-7539 / © 2022

This is an open access article under the CC BY-NC-ND/4.0/ License (<https://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/4.0/>).

<http://dx.doi.org/10.22108/srsp.2022.133503.1802>

<https://dorl.net/dor/20.1001.1.26457539.1401.11.2.1.0>

Living with relatives after divorce is common in countries that have high familism and appreciate strong family values like Iran. The results revealed that most of the divorced women had chosen to live with their paternal families (54.3%). Returning to father's home is the second option for males. As Sweet (1972) points out, having relatives and availability of parents are a key variable. People whose parents are still alive are more likely to return to their homes after separation. We observed that more than 75% of the people, who decided to return to their fathers' houses were less than 30 years old.

One of the most important factors, which affect coresidence with relatives, is having a child. Custody of children has led parents towards living with their children and form single-parent families. Nevertheless, they usually have a poor economic situation. In particular, most mothers are unemployed and more than half of them do not have a fixed income and a personal house.

Considering the upward trend in divorce rates and the increase in solo and single-parent households, supportive policies and programs are necessary, especially for female-headed households. Empirical studies conducted via longitudinal and qualitative methods are also essential for better understanding the consequences of divorce on living arrangements.

Keywords: Divorce, Living Arrangements, Gender Differentials, Family Structure, Household Changes

References

- Abalos, J. B. (2011). Living arrangements of the divorced and separated in the Philippines. *Asian Journal of Social Science*, 39(6), 845-863.
- Akhavan Tafti, O. (2003). Divorce Stages and Aftermaths. *Women's Studies Sociological and Psychological*, 1(3), 125-151. (In Persian)
- Albertini, M., Gähler, M., and Härkönen, J. (2018). Moving back to "mamma"? Divorce, intergenerational coresidence, and latent family solidarity in Sweden. *Population, Space and Place*, 24(6), e2142.
- Amato, P. R. (2000). The consequences of divorce for adults and children. *Journal of Marriage and the Family*, 62(4), 1269-1287.
- Bagi, M. (2019). *Household dynamics in Iran: an investigation of factors affecting household size and structure during 1984-2016*, Doctoral dissertation, University of Tehran. (In Persian)
- Bagi, M., and Abbasi-Shavazi, M.J. (2021). Projections of Family Households and Living Arrangements and Applications in Iran; in: Yi Zeng at al. (2021) *The Innovative Multistate Methods for Household and Living Arrangement Projections and Applications*, Science Press, Beijing, 606-620.
- Bagi, M., and Abbasi-Shavazi, M.J. (2022). The Uses of Pro Family Model for Household Projection in Iran, *paper presented in the 2nd International Conference and Training Workshop on Household and Living Arrangement Projections for Informed Decision-Making*, 13-14 January, Singapore.
- Bagi, M., Abbasi-Shavazi, M. (2020). Household dynamics in Iran: study of changes in family and household structure over four decades. *Journal of Population Association of Iran*, 15(30), 203-230. (In Persian)
- Bagi, M., and Abbasi-Shavazi, M. (2020). The determinants of household size decline in Iran over the last four decades. *Iranian Population Studies*, 6(1), 3-36. (In Persian)
- Bethencourt, C., and Rios-Rull, J. V. (2009). On the living arrangements of elderly widows. *International Economic Review*, 50(3), 773-801.
- Bianchi, S. M. (1994). The changing demographic and socioeconomic characteristics of single parent families. *Marriage & Family Review*, 20(1-2), 71-97.
- Biblarz, T.J., and Gottainer, G. (2010). Family structure and children's success: A comparison of widowed and divorced single-mother families. *Journal of Marriage and Family*, 62(2), 533-548.
- Braver, S. L., and Griffin, W. A. (2000). Engaging fathers in the post-divorce family. *Marriage & Family Review*, 29(4), 247-267.
- Burch, T. K. (1985). Changing Age-Sex Roles and Household Crowding: A Theoretical Note. In: *Proceedings, International Population Conference*, Florence, 1985, IUSSP: Liege, 3, 253-261.
- Burch, T. K., and Matthews, B. J. (1987). Household formation in developed societies. *Population and Development Review*, 13 (3), 495-511.
- Chevan, A., and Korson, J. H. (1972). The widowed who live alone: An examination of social and demographic factors. *Social Forces*, 51(1), 45-53.
- Ermisch, J. (1988). An economic perspective on household modelling. In: Keilman, N (1988). *Modelling household formation and dissolution*. Oxford University Press, 23-39.
- Fabricius, W. V., and Luecken, L. J. (2007). Postdivorce living arrangements, parent conflict, and long-term physical health correlates for children of divorce. *Journal of Family Psychology*, 21(2), 195-205.
- Fallesen, P., and Gähler, M. (2020). Post-divorce dual-household living arrangements and adolescent wellbeing. In: *Divorce in Europe*. Springer, 337-354.
- Fathi, E. (2017). Statistical review to divorce situation in the last decades, *Statistics*, 28, 27-30. Available at: <http://amar.srtc.ac.ir/article-1-341-fa.html> (In Persian).
- Glick, P. C. (1984). Marriage, divorce, and living arrangements: Prospective changes. *Journal of Family Issues*, 5(1), 7-26.
- Gonzalez, L., and Viitanen, T. K. (2009). The effect of divorce laws on divorce rates in Europe, *European Economic Review*, 53(2), 127-138.
- Grant, M. J., and Pike, I. (2019). Divorce, living arrangements, and material well-being during the transition to adulthood in rural Malawi. *Population Studies*, 73(2), 261-275.
- Haber Kern, K., Schmid, T., Neuberger, F., and Grignon, M. (2011). The role of the elderly as providers and recipients of care. In: *The Future of Families to 2030*, OECD, Paris, 189-257.
- Harkness, S. (2011). The future for low-income families and social cohesion. In: *The Future of Families to 2030*, OECD, Paris, 57-117.
- Haurin, D. R., Hendershott, P. H., and Kim, D. (1990). Real rents and household formation: the effect of the 1986 tax reform act, national bureau of economic research, www.nber.org, (2022/8/17).

- Hill, R. L., and Rodgers, R. H. (1964). The developmental approach, in *handbook of marriage and the family*, ed. Harold T. Christensen, Chicago: Rand McNally, 171-211.
- Höpflinger, F. (1991). The future of household and family structures in Europe. In *Council of Europe Seminar on present demographic trends and lifestyles in Europe*. Council of Europe: Strasbourg.
- Jacobsen, L. A., Mather, M., and Dupuis, G. (2012). *Household change in the United States*. Washington, DC: Population Reference Bureau.
- Jensen, T. M., Lippold, M. A., Mills-Koonce, R., and Fosco, G. M. (2018). Stepfamily Relationship Quality and Children's Internalizing and Externalizing Problems. *Family process*, 57(2), 477-495.
- Kelly, R. F., Redenbach, L., and Rinaman, W. C. (2005). Determinants of sole and joint physical custody arrangements in a national sample of divorces. *American Journal of Family Law*, 19(1), 25-43.
- Keshavarz Haddad, G., and AlavianGhavanini, A. (2013). Gender wage gap in iran: urban areas. *Iranian Journal of Economic Research*, 17(53), 101-133. (In Persian)
- Lesthaeghe, R. (2010). The unfolding story of the second demographic transition. *Population and Development Review*, 36(2), 211-251.
- Lesthaeghe, R., and Surkyn, J. R. (2002). New Forms of Household Formation in Central and Eastern Europe: Are They Related to Newly Emerging Value Orientations? In *Economic Survey of Europe*, 1, 197-216.
- OECD. (2011). *Doing Better for Families*, Paris.
- Ongaro, F., Mazzuco, S., and Meggiolaro, S. (2009). Economic consequences of union dissolution in Italy: Findings from the European Community Household Panel. *European Journal of Population*, 25(1), 45-65.
- Poo Chang, T. (1972). The study of marriage and marital dissolution in peninsular malaysia. (Part 3), the Divorced Men and Women. Kuala Lumpur: U of Malaya Faculty of Economics and Administration.
- Qavidel, S. (2021). *Women's economic participation and macroeconomic indicators*, UNFPA, available at: <https://iran.unfpa.org/en/publications/womens-economic-participation-and-macroeconomic-indicators> (In Persian)
- Sadeghi Fasaei, S., and Esari, M. (2012). Gender analysis of life after divorce: a qualitative study. *Woman in Development & Politics*, 10(3), 5-30. (In Persian)
- Schmid, L. (2021). *Work, divorce and post-marital living arrangements in Germany: the role of stress, couples' division of labour and alternative partnerships*, Doctoral dissertation, Universität zu Köln.
- Spring, A., Mulder, C. H., Thomas, M. J., and Cooke, T. J. (2021). Migration after union dissolution in the United States: The role of non-resident family. *Social Science Research*, 96, 102539.
- Srivastava, S., Debnath, P., Shri, N., and Muhammad, T. (2021). The association of widowhood and living alone with depression among older adults in India. *Scientific reports*, 11(1), 1-13.
- Statistical Centre of Iran. (2021a). *Divorce and marriage statistics in Iran 1979-2010*. available at: <https://www.amar.org.ir/Portals/0/PropertyAgent/461/Files/2859/1706z110111399.xls>(In Persian)
- Statistical Centre of Iran. (2021b). *Population and housing censuses 2006-2016*. available at: <https://www.amar.org.ir/Portals/0/News/1398/n-koli95.pdf> (In Persian).
- Sweet, J. A. (1972). The living arrangements of separated, widowed, and divorced mothers. *Demography*, 9(1), 143-157.
- Turner, H. A. (2006). Stress, social resources, and depression among never married and divorced rural mothers. *Rural Sociology*, 71(3), 479-504.
- Van de Kaa, D. J. (1987). Europe's second demographic transition. *Population Bulletin*, 42(1), 1-59.
- Wu, Z., and Schimmele, C. M. (2005). Repartnering after first union disruption. *Journal of Marriage and Family*, 67(1), 27-36.
- Yeung, W. J. J., and Cheung, A. K. L. (2015). Living alone: One-person households in Asia. *Demographic Research*, 32, 1099-1112.

پژوهش‌های راهبردی مسائل اجتماعی ایران
سال یازدهم، شماره پیاپی (۳۷)، شماره دوم، تابستان ۱۴۰۱، ص ۱-۲۰
تاریخ دریافت: ۱۴۰۱/۰۲/۱۱ تاریخ پذیرش: ۱۴۰۱/۰۴/۲۱

مقاله پژوهشی

نقش طلاق در تغییر ترتیبات زندگی با تأکید بر تمایزات جنسیتی

میلاذ بگی^{ID*}، استادیار جمعیت‌شناسی، گروه علوم اجتماعی، دانشکده علوم اقتصادی و اجتماعی، دانشگاه بوعلی سینا، همدان،

ایران

m.bagi@basu.ac.ir

چکیده

طلاق یکی از عوامل اصلی در تنوع‌بخشیدن به ترتیبات زندگی خانوادگی در دوران معاصر بوده است؛ با این حال اثر طلاق بر ترتیبات زندگی در ایران مطالعه نشده است. در مطالعه حاضر با تحلیل داده‌های پیمایش ملی طلاق، الگوهای سکونت افراد (۵۰۵۴ نفر) پس از طلاق بررسی شده است. نتایج نشان داد که ۴۰ درصد مردان و ۱۸ درصد زنان پس از طلاق، به‌تنهایی زندگی می‌کنند. بیشتر زنان مطلقه زندگی به همراه خانواده پدری را انتخاب کرده‌اند. داشتن حضانت فرزندان از علت‌های اصلی زندگی به همراه فرزندان و تشکیل خانوارهای تک‌والد است؛ با این حال آنها وضعیت اقتصادی مطلوبی ندارند؛ به‌طوری که بیشتر مادران سرپرست فاقد مسکن، غیرشاغل و بدون درآمد ثابت هستند. وضعیت اقتصادی یکی از مهم‌ترین عوامل در نحوه ترتیبات زندگی زنان و مردان پس از طلاق است و افراد شاغل با مسکن ملکی، بیش از دیگران به‌تنهایی زندگی می‌کنند. با توجه به روند صعودی میزان‌های طلاق و افزایش خانوارهای تک‌نفره و تک‌والد ناشی از آن، اجرای سیاست‌های حمایتی به‌ویژه برای خانوارهای زن‌سرپرست ضروری است. همچنین به منظور درک بهتر پیامدهای طلاق برای ترتیبات زندگی، مطالعات تجربی که به روش‌های طولی و یا کیفی انجام شده باشد، ضروری است.

واژه‌های کلیدی: طلاق، ترتیبات زندگی، تمایزات جنسیتی، خانواده، خانوار.

* نویسنده مسؤول

بگی، م. (۱۴۰۱). «نقش طلاق در تغییر ترتیبات زندگی با تأکید بر تمایزات جنسیتی». پژوهش‌های راهبردی مسائل اجتماعی ایران، ۱۱(۲)، ۱-۲۰.

2645-7539 / © 2022

This is an open access article under the CC BY-NC-ND/4.0/ License (<https://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/4.0/>).

<http://dx.doi.org/10.22108/srsp.2022.133503.1802>

<https://dorl.net/dor/20.1001.1.26457539.1401.11.2.1.0>

مقدمه و بیان مسئله

یکی از حوزه‌های اصلی جمعیت‌شناسی خانواده، مطالعه طلاق و پیامدهای آن است. هرچند به پیامدهای منفی طلاق برای افراد و اعضای خانواده توجه شده است، تنوع الگوهای سکونت پس از جدایی هنوز به خوبی درک نشده است. این در حالی است که طلاق و جدایی زوجین یکی از عوامل اصلی در تنوع‌بخشیدن به ترتیبات زندگی خانوادگی در دوران معاصر بوده است.

با وقوع گذار دوم جمعیتی در جوامع صنعتی غربی و ظهور برخی از مظاهر آن در کشورهای در حال توسعه، افزایش تأخیر در ازدواج، افزایش هم‌خانگی، کاهش تعداد فرزندان و افزایش طلاق دیده می‌شود (Lesthaeghe, 2010; Van de Kaa, 1987). در واقع، افزایش میزان‌های طلاق یک روند جهانی است (Gonzalez & Viitanen, 2009) و ایران نیز تا حدودی با این روند همراه شده است. جامعه ایرانی با وجود تمام سیاست‌گذاری‌های اجتماعی و برنامه‌ریزی‌های فرهنگی در دهه‌های اخیر به سمتی در حال حرکت است که روزبه‌روز بر تعداد طلاق‌هایش افزوده می‌شود (صادقی‌فسایی و ایشاری، ۱۳۹۱). تعداد طلاق‌ها که از ۱۸۰۲۱ مورد در سال ۱۳۵۵ به ۹۴۰۴۰ مورد در سال ۱۳۸۵ رسیده بود، در یک دهه گذشته افزایش صعودی داشته است و به ۱۶۶۳۲۱ مورد در سال ۱۳۹۵ رسیده است (مرکز آمار ایران، ۱۴۰۰). به این ترتیب، میزان خام طلاق در طی ۱۳۹۵-۱۳۸۵ حدود ۱/۸ برابر شده است و از ۱/۳ به ۲/۳ در هزار نفر رسیده است (فتحی، ۱۳۹۶).

افزایش میزان‌های طلاق در جوامع امروزی سبب شده است تا ساختارهای خانوادگی متنوعی در جوامع معاصر پدیدار شود که شامل افزایش سهم خانوارهای تک‌نفره، تک‌والد و خانواده‌های ناتنی^۱ و ترکیبی^۲ است (Fallesen & Gähler, 2020). از آنجایی که شیوع روزافزون این خانوارها و خانواده‌ها پیامدهای جمعیت‌شناختی و اجتماعی-اقتصادی گوناگونی به دنبال دارد، مطالعه چگونگی تکامل این خانواده‌ها در حال افزایش است (Schmid, 2021). با وجود این، هیچ مطالعه مشخصی در ایران درباره اثر طلاق بر تغییر در

ترتیبات زندگی افراد انجام نشده است. این در حالی است که نتایج مطالعات نشان می‌دهد که سهم خانوارهای تک‌نفره و تک‌والد ناشی از طلاق در یک دهه اخیر روندی افزایشی داشته است (بگی و عباسی‌شوازی، ۱۳۹۹). نتایج سرشماری‌ها نیز حاکی از افزایش تعداد کسانی است که به‌تنهایی زندگی می‌کنند. در طی دوره ۱۳۹۵-۱۳۸۵ تعداد خانوارهای تک‌نفره از ۵/۲ درصد به ۸/۵ درصد رسیده است. یافته‌های بیشتر در این زمینه نشان می‌دهد که تعداد افراد مطلقه‌ای که به‌تنهایی زندگی می‌کنند در همین دوره افزایش داشته است؛ به طوری که در سال ۱۳۸۵ تعداد ۴/۵ درصد خانوارهای تک‌نفره مربوط به افراد طلاق‌گرفته بود که این رقم در سرشماری‌های ۱۳۸۵ و ۱۳۹۵ به ترتیب به ۸/۸ و ۱۲/۴ درصد افزایش یافته است. این رقم‌ها برای مردان در سال‌های مدنظر به ترتیب ۶/۲، ۱۱/۷ و ۱۵/۸ درصد و برای زنان ۳/۷، ۷/۴ و ۱۰/۷ درصد بود (مرکز آمار ایران، ۱۴۰۰).

وقتی یک ازدواج به جدایی منجر می‌شود، افراد باید درباره محل زندگی و نحوه هم‌سکنایی خود تصمیم‌گیری کنند. اینکه آیا به‌تنهایی زندگی کنند یا با سایر اقوام یا افراد غیرخویشاوند هم‌سکنا شوند؟ چنین انتخابی تحت‌تأثیر در دسترس بودن خویشاوندان و توانایی افراد برای تنها زندگی کردن قرار می‌گیرد (Sweet, 1972). حتی تعداد فرزندان نیز بر نحوه هم‌سکنایی و ترتیبات زندگی افراد اثرگذار است (Ongaro et al., 2009).

تغییرات در شیوه‌های هم‌سکنایی افراد نقش مهمی در پیامدهای اقتصادی-اجتماعی افراد دارد. هرچند خانواده‌ها ممکن است حمایت اجتماعی و اقتصادی را برای اعضایشان فراهم کنند که در خانوارهای مختلف زندگی می‌کنند، رفاه عمومی فرد به شدت تحت‌تأثیر ترتیبات زندگی وی قرار دارد (Jacobsen et al., 2012)؛ برای مثال، ساختار خانوار با فقر مرتبط است. احتمال فقر در میان خانوارهای تک‌والد و تک‌نفره نسبت به زوجین بیشتر است. طلاق و جدایی به‌ویژه برای زنان با مشکلات مالی همراه است. خانوارهای تک‌والد که در آنها یک فرد بزرگسال کار می‌کند، به‌طور کلی میزان فقر بیشتری را در مقایسه با خانوارهایی دارند که دو والد هستند و تنها یکی از آنها نیز شاغل است (Harkness, 2011).

¹ Stepfamilies

² Blended Families

خانواده جدید، خود می‌تواند به بروز تضادها در بین والدین و فرزندان ناتنی منجر شود (Wu & Schimmele, 2005).

ترتیبات زندگی زوجین پس از طلاق در ایران چندان بررسی نشده است. این شکاف تحقیقاتی ریشه در این موضوع دارد که باوجود افزایش پیچیدگی خانواده و تغییر در ابعاد مختلف آن، پژوهش‌های موجود، این ناهمگونی خانواده را هنوز به‌طور کامل به رسمیت نشناخته و از این رو تلاش کمتری برای مشاهده و بررسی آن صورت گرفته است؛ البته بخشی از این امر نیز به نبود داده‌ها و اطلاعات کافی در این زمینه برمی‌گردد؛ برای مثال، دنبال کردن مسیر زندگی افراد به بهترین نحو ترتیبات زندگی افراد پس از طلاق را نشان می‌دهد؛ با این حال چنین مطالعاتی نیازمند داده‌های طولی است. از آنجا که هیچ پیمایش طولی در ایران وجود ندارد که درباره ترتیبات زندگی افراد سؤال کرده باشد، در پژوهش حاضر کوشش شده است که برای پرکردن بخشی از این خلأ تحقیقاتی با استفاده از داده‌های یک پیمایش مقطعی الگوهای سکونت افراد مطلقه پس از جدایی و طلاق مشخص شود. به این ترتیب، در تحقیق حاضر چند هدف خاص دنبال می‌شود:

- ۱- بررسی نحوه سکونت افراد پس از طلاق به تفکیک زن و مرد؛
- ۲- بررسی ترتیبات زندگی و ویژگی‌های والدینی که حضانت فرزندان را پس از طلاق برعهده خواهند داشت؛
- ۳- بررسی رابطه بین مشخصه‌های فردی و نحوه سکونت افراد مطلقه پس از جدایی؛
- ۴- بررسی احتمال انتخاب زندگی تنها پس از طلاق به تفکیک جنس.

در این راستا سعی بر این است تا به سؤال‌های ذیل پاسخ داده شود: شیوه‌های سکونت پس از طلاق به چه صورت است؟ چند درصد از افراد قصد دارند به تنهایی زندگی کنند؟ تعیین‌کننده‌های اصلی تصمیم به زندگی تنها کدامند؟ آیا تفاوتی در الگوهای سکونت پس از طلاق در بین دو جنس وجود دارد؟ والدینی که حضانت فرزندان را برعهده دارند، چه ویژگی‌هایی دارند و ترتیبات زندگی آنها به چه صورت است؟ پاسخ به این سؤال‌ها به افزایش دانش ما درباره تغییرات در الگوهای سکونت و ترتیبات زندگی افراد پس از طلاق کمک خواهد کرد.

کودکانی که در خانواده‌های تک‌والد زندگی می‌کنند، وضعیت اقتصادی بدتر و دارای ریسک بالاتری از فقر هستند (Bianchi, 1994).

تغییرات در ترتیبات زندگی و روابط خانوادگی اثر مهمی در شبکه‌های پشتیبانی غیررسمی دارد. والدین طلاق‌گرفته، جداشده و یا دوباره ازدواج کرده با مشکلات بیشتری در روابط طولانی‌مدت با فرزندان خود مواجه هستند؛ در نتیجه، منجر به کمترین میزان مراقبت غیررسمی در شبکه خانوادگی می‌شوند (Haberkern, 2011). طلاق والدین بر استفاده از امکانات آموزشی نیز اثرگذار است؛ برای مثال، کودکان خانواده‌های با درآمد پایین که کمتر از خدمات خارج از مدرسه (مانند حمایت آموزشی و کلاس‌های فوق برنامه) استفاده می‌کنند از خانواده‌های تک‌والد یا از اقلیت‌های قومی هستند (OECD, 2011). مطالعات همچنین نشان داده است کودکانی که از سوی مادران مطلقه تنها بزرگ شده‌اند، سطح تحصیلات، موقعیت شغلی و شادکامی پایین‌تری در بزرگسالی دارند (Biblarz & Gottaine, 2010).

تمامی شیوه‌های سکونت پس از طلاق، پیامدهای خاص خود را دارد؛ برای مثال، طلاق سبب ایجاد خانوارهای تک‌والد خواهد شد و این خانواده‌ها نیازمند حمایت‌های بیشتری هستند یا اینکه ازدواج مجدد فرد طلاق‌گرفته، باعث تشکیل خانواده‌های ناتنی می‌شود که این خود باعث بروز تضاد و تنش بین فرزندان و والدین ناتنی خواهد شد؛ با این حال در مطالعه حاضر تمرکز بر تمایز بین افرادی است که قصد دارند به تنهایی زندگی کنند با افرادی که قصد هم‌سکنایی با دیگران را دارند.

در این میان، باید توجه کرد که تجربه طلاق و پیامدهای آن برای زنان و مردان متفاوت است (اخوانتفتی، ۱۳۸۲، Amato, 2000)؛ برای مثال، زنانی که حضانت فرزندان را برعهده می‌گیرند با مشکلات اقتصادی بیشتری روبه‌رو هستند (Kelly, 2005؛ et al., 2005)؛ در حالی که برای مردان بیشتر مشکلات به برقرارکردن رابطه پدر با فرزندان مربوط می‌شود (Braver & Griffin, 2000). همچنین، شانس ازدواج مجدد و تشکیل خانواده جدید برای زنان کمتر از مردان است. اگرچه تشکیل

زمینه‌های چارچوب نظری

با وجود غنی بودن مباحث نظری در زمینه علت‌ها و پیامدهای طلاق و توجه بسیاری که کشورهای توسعه‌یافته به ترتیبات زندگی زوجین و فرزندان پس از طلاق داشته‌اند، بررسی مطالعات پیشین در ایران نشان داد که تاکنون هیچ مطالعه خاصی درباره تأثیر طلاق بر ترتیبات زندگی افراد انجام نشده است؛ البته مطالعاتی وجود دارد که در آن تأثیر طلاق بر ساختار و بُعد خانواده و خانوار بررسی شده است؛ برای مثال، (بگی و عباسی‌شوازی ۱۳۹۹ الف؛ Bagi & Abbasi-Shavazi, 2021) معتقدند که افزایش در خانوارهای مادر و والد در دوره ۱۳۹۵-۱۳۶۳ به دلیل افزایش در تعداد زنان بی‌همسر در اثر طلاق بوده است. همچنین، بگی و عباسی‌شوازی (۱۳۹۹ ب) به تأثیر طلاق بر کاهش بُعد خانوار در ایران در چهار دهه گذشته اشاره کرده‌اند. آنها بیان می‌کنند که تأثیر طلاق تا اواسط دهه ۱۳۷۰ روبه کاهش بود؛ اما پس از آن روند افزایشی آن شروع شده است و هرچه به دوره ۱۳۹۵-۱۳۹۰ نزدیک می‌شویم، تأثیر منفی آن در بُعد خانوار افزایش می‌یابد. هافلینگر^۱ (1991) با نوشتن درباب تجربه اروپا درباره علل تغییرات در بُعد و ترکیب خانوار، تعداد روزافزون انحلال زناشویی و تشکیل مجدد خانواده را یکی از دلایل اصلی در این زمینه معرفی می‌کند. بورچ^۲ نیز (1985) معتقد است که تغییر نقش‌های جنسیتی اثر عمده‌ای بر جنبه‌های شکل‌گیری و ساختار خانواده از جمله: تشکیل و انحلال خانوارها داشته است. استدلال وی این است که افزایش میزان مشارکت نیروی کار زنان و افزایش استقلال اقتصادی آنها موجب کاهش میزان ازدواج و افزایش میزان طلاق شده است که این امر گسترش خانوارهای یک‌نفره و تک‌والد را در پی داشته است. گلیک^۳ (1984) بر افزایش خانوارهای تک‌والد در اثر طلاق و کاهش سهم خانوارهای هسته‌ای در ایالات متحده اشاره دارد. فابریسیوس و لوکن^۴ (2007) نیز بیان می‌کنند که هرچه ارتباط فرزندان با پدرانشان پس از طلاق بیشتر باشد، وضعیت

سلامتی بهتری دارند. بشنکورت و ریوس-رول^۵ (2009) ضمن بیان افزایش زنان بیوه‌ای که به تنهایی زندگی می‌کنند، بیان می‌کنند که ازدواج فرزندان یکی از دلایل اصلی این موضوع بوده است. آبالوس^۶ (2011) در مطالعه ترتیبات زندگی مردان و زنان مطلقه در فیلیپین دریافت که افراد مطلقه جوان بیشتر در خانواده‌های بزرگ زندگی می‌کنند؛ در حالی که افراد مطلقه میانسال تمایل دارند در خانواده‌ای تک‌والد زندگی کنند. نتایج آلبرتینی^۷ و همکاران (2018) در سوئد بیانگر این نکته بود که اگرچه همبستگی بین نسلی در این کشور تا حدی غیرمعمول است، افراد طلاق گرفته حداقل با یک فرزند زیر ۱۸ سال، زندگی با والدین را به عنوان یک استراتژی حمایتی بین نسلی انتخاب می‌کنند. گرانت و پایک^۸ (2019) با اشاره به اثر طلاق بر ترتیبات زندگی زنان به این نتیجه رسیدند زنانی که در سنین پایین طلاق گرفته‌اند، احتمال بیشتری برای ازدواج در آینده خواهند داشت؛ با این حال اگرچه برخی از زنان پس از طلاق به خانه والدین خود بازمی‌گردند، بقیه زنان باید دهه ۲۰ سالگی خود را به عنوان سرپرست خانوار سپری کنند؛ در نتیجه، با مشکلات مادی چشمگیری روبه‌رو می‌شوند. فالسین و گاهلر^۹ (2020) اثر طلاق بر ترتیبات زندگی فرزندان را بررسی کردند. آنها نشان دادند که نوجوانان در خانواده‌های طلاق گرفته، تک‌والد و یا ناتنی رفاه پایین‌تری دارند. اسپرینگ^{۱۰} و همکاران (2021) ارتباط طلاق و مهاجرت را بررسی کردند و نشان دادند که داشتن والدین در شهر مبدأ، احتمال بازگشت مهاجران به شهر قبلی پس از طلاق را افزایش می‌دهد.

بهترین راه برای تبیین نظری پیامدهایی که طلاق و انحلال زناشویی برای ترتیبات زندگی افراد دارد، مراجعه به نظریه‌هایی است که تغییرات در ترتیبات زندگی و ساختار خانواده را به وقایع جمعیت‌شناختی همچون طلاق مرتبط می‌کنند. یکی از نظریه‌هایی که به تغییرات خانواده در اثر وقایع

⁵ Bethencourt & Rios-Rull

⁶ Abalos

⁷ Albertini et al.

⁸ Grant & Pike

⁹ Fallesen & Gähler

¹⁰ Spring et al.

¹ Höpflinger

² Burch

³ Glick

⁴ Fabricius & Luecken

مختلف دوره زندگی اشاره دارد، نظریه چرخه زندگی خانوار^۱ است. اصول اولیه رویکرد چرخه زندگی برای مطالعه خانواده، از سوی هیل و رودگرز^۲ (1964) ارائه شد. به طور خلاصه، در این چارچوب فرض می‌شود که وقایع خاص (مثل انحلال زناشویی) در خانواده نقش روابط میان اعضای خانواده را تغییر می‌دهد و اغلب منجر به شروع مرحله جدیدی در حیات خانواده می‌شود. با توجه به تنوع موجود در ساختار جوامع، عوامل زیادی وجود دارد که بر چرخه زندگی خانواده و خانوار اثرگذار است.

در این زمینه، مسائل اقتصادی بر نحوه سکونت افراد پس از طلاق اثر دارد. در بسیاری از نظریه‌های اقتصادی مرتبط با تشکیل خانوار جدید به اثرهای اقتصادی بر روی تغییرات جمعیت‌شناختی تمرکز شده است؛ برای مثال، نظریه درآمد نسبی استرلین (1980) بر زمان‌بندی ازدواج و فرزندآوری و احتمال طلاق بنا شده است. بر اساس این نظریه، آرزوهای مادی مردم بر پایه موقعیت اقتصادی شکل می‌گیرد که تجربه کرده‌اند (بگی، ۱۳۹۷)؛ بنابراین پیش‌بینی می‌شود انتخاب نحوه هم‌سکنایی دو فرد مطلقه که یکی از نظر اقتصادی شاغل و مستقل و دیگری بیکار و فاقد درآمد است، متفاوت باشد. در موقعیت یکسان و چنانچه این دو فرد فرزندی نداشته باشند، برای فرد اول احتمال زندگی تنها بیش از فرد دوم خواهد بود. ارمیش^۳ (1988) بر اثرهای متغیرهای جمعیتی تأکید دارد و معتقد است تغییر در ساختار خانواده برحسب رویدادهای جمعیت‌شناختی، یعنی ازدواج، طلاق، مرگ و تولد اتفاق می‌افتد. وی همچنین در سطح اقتصادی بر این مسئله متمرکز است که مسائل اقتصادی چگونه سبب می‌شود تا افراد نوع سکونت خود را انتخاب کنند؟ برای مثال، یک خانواده هسته‌ای، با وقوع طلاق می‌تواند به دو خانواده تک‌والد و خانوار تک‌نفره تبدیل شود؛ بنابراین فردی که حضانت فرزندان را به عهده نداشته باشد، می‌تواند انتخاب کند که به خانواده پدری خود برگردد یا اینکه به تنهایی زندگی کند. بر این اساس، انتخاب‌های افراد برای ترتیبات زندگی

پس از طلاق از سوی مسائل اقتصادی محدود می‌شود. هارین^۴ و همکاران (1990) هزینه‌های اجاره، ثروت و دستمزد را مهم‌ترین عوامل مؤثر در تصمیم‌گیری افراد برای انتخاب محل سکونت عنوان کرده‌اند. آنها معتقدند که شکل‌گیری خانوار جدید به هزینه‌های زندگی مستقل و توانایی فرد برای پرداخت این هزینه‌ها بستگی دارد. نکته مهم‌تر اینکه نگاه هارین و همکارانش تنها به مسائل اقتصادی محدود نشده است و با وجود تأکید بسیار بر متغیرهای فوق، به عوامل سطح کلان نیز اشاره می‌کنند. به اعتقاد آنها برخی سیاست‌های عمومی بر میزان‌های سرپرستی اثرگذار است؛ زیرا انتخاب ترتیبات زندگی اغلب تحت تأثیر تقاضا برای خدمات اجتماعی و مسکن قرار دارد. در این دیدگاه اگر دولت‌ها برنامه‌های حمایتی خاص و گسترده‌ای برای خانوارهای زن‌سرپرست ارائه کنند، احتمال بیشتری دارد که زنان پس از طلاق به جای برگشت به خانه بستگان، به تنهایی یا به همراه فرزندان خود زندگی کنند.

بورچ و متیوز بیان می‌کنند که انتخاب ترتیبات زندگی افراد پس از طلاق به عنوان یک فرآیند مبادله اجتماعی نیز در نظر گرفته می‌شود. به باور آنها اگرچه مسائل اقتصادی در این زمینه مهم هستند، تنها تعیین‌کننده‌های موجود نیستند و مواردی مانند همدلی، تمکین و احترام نیز مؤثرند (Burch & Matthews, 1987). آنها با اشاره به مسائل فرهنگی و ارزشی مواردی همچون مسئله حریم خصوصی و تغییر ترجیحات مردم را بررسی کردند.

در همین زمینه سویت (1972) معتقد است که انتخاب ترتیبات زندگی افراد پس از طلاق تحت تأثیر سه عامل اساسی قرار دارد: ۱- ترجیحات فردی؛ برای مثال، بیشتر زنان به‌ویژه آنهایی که صاحب فرزند هستند، ترجیح می‌دهند به جای زندگی در خانه دیگران در خانه خودشان زندگی کنند. افرادی که هنوز جوان هستند و زمان زیادی نیست که خانه والدین خود را ترک کرده‌اند، ممکن است ترجیح دهند به خانه‌ای بازگردند که به آن عادت کرده‌اند. ۲- توانایی و دارایی افراد: این نمونه به درآمد بالفعل یا بالقوه افراد بستگی دارد؛ برای

¹ Household Life Cycle

² Hill & Rodgers

³ Ermisch

⁴ Haurin et al.

مثال، اگر افراد با درآمدهایی اختصاصی (با تأمین اجتماعی، نفقه و ...) باشند، احتمال اینکه مسکن شخصی داشته باشند، بیشتر می‌شود؛ بنابراین نیاز به هم‌سکنایی با دیگران کاهش می‌یابد. از طرفی، اگر فرد در بیرون از خانه، شاغل باشد، احتمال هم‌سکنایی با دیگران از نظر دردسترس بودن مراقبت از کودک و نیاز کمتر به صرف وقت برای کارهای خانه، بیشتر می‌شود. ۳- چه گزینه‌هایی برای فرد موجود است؟ برای زندگی با اقوام، داشتن اقوام دردسترس ضروری است. افراد جوان بیشتر احتمال دارد که والدینشان زنده باشند. افراد مسن به احتمال زیاد فرزندان بزرگسالی دارند که خودشان صاحب خانواده هستند. همچنین، لازم است اقوام فضای کافی داشته باشند و حاضر باشند فرد طلاق‌گرفته را در خانه خود سکونت دهند (Sweet, 1972).

روش‌شناسی تحقیق

این تحقیق به روش کمی و با استفاده از تکنیک تحلیل ثانویه انجام شده است. به این منظور از داده‌های پیمایش ملی طلاق استفاده شد. این پیمایش از نوع مقطعی-ملی بوده است که از سوی سازمان ثبت احوال و در بازه زمانی پاییز ۱۳۹۶ تا پاییز ۱۳۹۷ اجرا شد. جامعه آماری مردان و زنانی بودند که برای ثبت طلاق به دفترخانه‌های واقع در مراکز استانی مراجعه کردند. در شهرهایی که بیش از یک دفترخانه وجود داشت، انتخاب دفترخانه‌ها به صورت تصادفی بوده است. بر این اساس، اطلاعات از تمامی مراکز استانی به جزء شهر تهران گردآوری شد. انتخاب نمونه‌ها با استفاده از روش نمونه‌گیری سهمیه‌ای متناسب با مراکز استان‌ها و با در نظر گرفتن تعداد طلاق‌های ثبت شده در مراکز استان‌ها در سال ۱۳۹۵ و با ضریب اطمینان ۹۹ درصدی برای برآورد اندازه نمونه انجام شد. حجم نمونه برابر با ۴۰۵۴ نفر بود که اطلاعات این تعداد از افراد نیز تجزیه و تحلیل شد. ابزار گردآوری داده، پرسشنامه محقق ساخته بود که ۷۲ سؤال در ۸ بخش تنظیم شده بود. گردآوری داده‌ها نیز با مراجعه مستقیم پرسشگر به پاسخگویان و تکمیل پرسشنامه انجام گرفته است. تجزیه و تحلیل داده‌ها با استفاده از نرم‌افزار SPSS 27 انجام شد. متغیر وابسته تحقیق حاضر نحوه سکونت افراد پس از

طلاق است. این متغیر با استفاده از دو سؤال سنجیده شده است. آیا پس از طلاق با کسی هم‌خانه خواهید شد؟ که با دو گزینه بلی و خیر به آن پاسخ داده خواهد شد. کسانی که گزینه دوم را انتخاب می‌کنند، کسانی هستند که قصد دارند به تنهایی زندگی کنند. برای افرادی که گزینه اول را انتخاب کرده بودند، سؤال دوم پرسیده شده است: با چه کسی (کسانی) هم‌خانه خواهید شد؟ به این ترتیب، الگوی ترتیبات زندگی افراد پس از طلاق مشخص خواهد شد. در ایران خانواده‌گرایی در سطح بالایی قرار دارد؛ بنابراین پیش‌بینی می‌شود که افراد بعد از طلاق یا به خانه والدین برگردند یا با افراد خویشاوند خود زندگی کنند. در واقع، زندگی تنها چندان برای جامعه پذیرفتنی نیست و آمارها نیز نشان می‌دهد که درصد اندکی از افراد در ایران به تنهایی زندگی می‌کنند (بگی و عباسی شوازی ۱۳۹۹). همچنین، زندگی تنها پیامدهای منفی برای جامعه و فرد دارد؛ از این رو متغیر وابسته تحقیق برای تحلیل‌های دو و چندمتغیره به صورت دو وجهی در نظر گرفته شد. کسانی که به تنهایی زندگی می‌کنند، کد یک و کسانی که با افرادی دیگر هم‌خانه می‌شوند، کد صفر را گرفتند. تحلیل‌ها برحسب جنس صورت گرفت و برای زنان و مردان به صورت جداگانه ارائه شد. برای تحلیل چندمتغیره از آزمون رگرسیون لوجستیک استفاده و نتایج در سه مدل ارائه شد. در مدل اول مشخصه‌های فردی (سن، مذهب، وضع اشتغال، قومیت و محل سکونت) وارد تحلیل شد. در مدل دوم، متغیرهای اقتصادی-اجتماعی (داشتن مسکن ملکی، تمایل به ازدواج مجدد، مهاجرت، میزان شرکت در مناسک مذهبی، میزان استفاده از رسانه‌های جمعی، تجربه طلاق والدین) به مدل اضافه شد تا اثر آنها در کنار ویژگی‌های فردی ارزیابی شود. در نهایت، باتوجه به اینکه داشتن فرزند و مسئولیت آنها تا زمانی که ازدواج و خانه والدین را ترک کنند، برعهده والدین است، دو متغیر داشتن فرزند و حضانت فرزندان وارد مدل شدند تا مشخص شود که اثرگذاری آنها بر متغیر وابسته به چه صورت خواهد بود.

باتوجه به اینکه در آزمون رگرسیون لوجستیک، احتمال وقوع یک پدیده (زندگی تنها) به احتمال نداشتن وقوع آن (هم‌سکنایی با دیگران) بررسی خواهد شد، در تفسیر

پدر و مادر حضانت فرزندان را برعهده خواهد داشت؛ البته ۷۲/۲ درصد از آنها به موردهایی مربوط است که فرزندان خارج از سن حضانت قرار دارند. در ۱/۶ درصد موارد، بهزیستی و ۱۸/۲ درصد موارد نیز هر دو والد به صورت مساوی حضانت را برعهده خواهند داشت.

در سایر موردهایی که زوجین صاحب فرزند بودند، پاسخگویان اعلام کردند که در ۶۷/۴ درصد موارد حضانت فرزندان برعهده زنان (مادر) و ۳۲/۶ درصد نیز برعهده مردان (پدر) است. در جدول ۱ ترتیبات زندگی و ویژگی‌های والدینی که حضانت فرزندان را برعهده دارند، آورده شده است. یافته‌ها درباره انتخاب نحوه سکونت والدین نشان می‌دهد که بیشتر فرزندان در خانواده‌های تک‌والد زندگی می‌کنند. به این صورت که والد مربوطه، به همراه فرزندان در یک مسکن جداگانه سکونت دارد. درباره فرزندان که مادرانشان حضانت آنها را برعهده دارند، ۳۴/۵ درصد به خانه پدر بزرگ می‌روند و همراه آنها زندگی می‌کنند؛ در نتیجه، چنین فرزندان می‌توانند تشکیل یک خانواده گسترده را بدهند. این رقم درباره فرزندان که پدرشان حضانت آنها را برعهده دارد، ۲۱/۴ درصد است. درباره پدران، ۴/۴ درصد بیان کردند که با همسر قبلی یا دوم خود زندگی می‌کنند و این بدان معناست که فرزندان آنها والدین ناتنی دارند که بیش از دیگران می‌توانند در معرض تنش و تضاد داخل خانواده قرار گیرند. همچنین، زندگی با سایر اقوام یا دوستان در بین پدران بیشتر است؛ اما نکته مهم به والدینی برمی‌گردد که حضانت فرزندان را گرفته‌اند؛ اما قصدی برای زندگی با فرزندانشان ندارند. این امر درباره مردان بیشتر است و ۱۰/۷ درصد پدران در این دسته قرار دارند. حال آنکه برای مادران این رقم ۱/۷ درصد است. در چنین مواردی فرزندان باید با سایر اقوام و بستگان زندگی کنند یا زیر سرپرستی سازمان‌هایی مثل بهزیستی قرار گیرند.

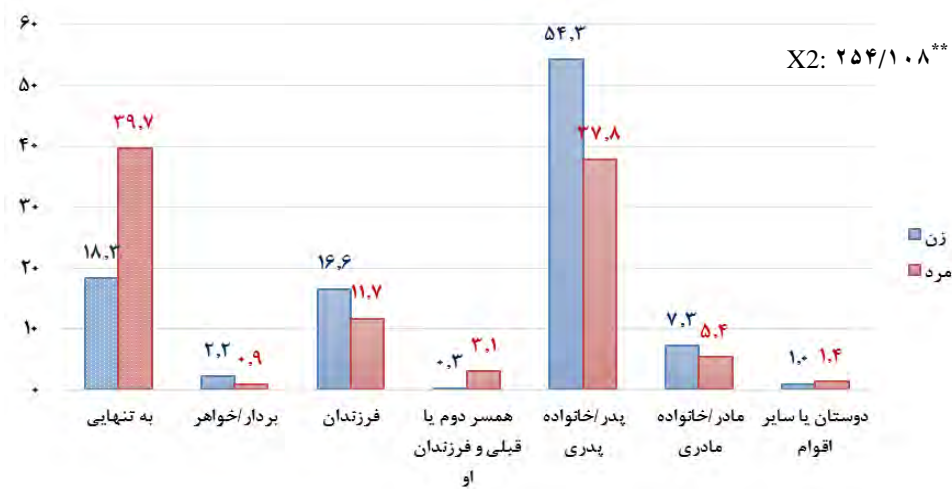
یافته‌های این آزمون نسبت شانس‌ها^۱ (بخت‌ها) بررسی می‌شود و براساس آنها احتمال انتخاب زندگی تنها برای آن طبقه (یا متغیر) از عدد یک کسر و در ۱۰۰ ضرب می‌شود. به این ترتیب، درصد احتمال وقوع زندگی تنها برای آن طبقه (متغیر) در مقایسه با طبقه مرجع محاسبه می‌شود. از سوی دیگر، نسبت تغییر در متغیر وابسته به ازای یک واحد تغییر در متغیر مستقل تفسیر می‌شود. در تحقیق حاضر تفسیر نسبت شانس‌ها به شیوه اول انجام شده است.

یافته‌های تحقیق

شکل ۱ ترتیبات زندگی افراد پس از طلاق را نشان می‌دهد. همان‌گونه که ملاحظه می‌شود حدود ۴۰ درصد مردان بیان کرده‌اند که به تنهایی زندگی می‌کنند و این شیوه سکونت بیش از سایر طبقات بوده است؛ بنابراین بیشتر مردان طلاق گرفته تمایلی به زندگی با دیگران ندارند. پس از آن زندگی با خانواده پدری با ۳۷/۸ درصد در رده دوم قرار دارد. همچنین، زندگی با فرزندان دیگر گزینه‌ای است که مردان برای ادامه زندگی انتخاب کرده‌اند. درباره زنان الگوها تا حدودی متفاوت است. اگرچه ۱۸/۳ درصد زنان زندگی تنها را ترجیح داده‌اند، بیش از نیمی از آنها (۵۴/۳ درصد) زندگی در خانواده پدری را برای دوره پس از طلاق انتخاب کرده‌اند. ۱۶/۶ درصد زنان نیز با فرزندان هم‌خانه شده‌اند. نکته مهمی که در زمینه زندگی با فرزندان درباره زنان و مردان وجود دارد، این است که برای زنان ۶۹ و برای مردان ۸۰ درصد فرزندان زیر ۱۸ سال داشتند که فرزندان وابسته محسوب می‌شوند. همچنین، تعداد زنانی که قصد دارند با همسر قبلی خود زندگی کنند (۰/۳ درصد) بسیار کمتر از مردانی است که قصد دارند با همسر دوم یا قبلی خود زندگی کنند (۳/۱ درصد).

پیامدهای طلاق بر ترتیبات زندگی فقط به زوجین خلاصه نمی‌شود و فرزندان آنها نیز در معرض چنین تغییراتی قرار می‌گیرند. این تغییرات برحسب موقعیت کسی که حضانت فرزندان را برعهده می‌گیرد، متفاوت است. به‌طور کلی در ۱۹۹ مورد زوج‌ها بیان کرده بودند که فردی غیر از

¹ Odds Ratio

شکل ۱- ترتیبات زندگی و هم‌سکنایی افراد پس از طلاق برحسب جنس

Fig 1- Living arrangements of divorced people by sex

جدول ۱- ترتیبات زندگی و مشخصه‌های فردی والدینی که حضانت فرزندان را برعهده دارند (به درصد)

Table 1- Living arrangements and personal characteristics of parents who have child custody (%)

فرد عهده‌دار حضانت فرزندان		
مرد (پدر)	زن (مادر)	
۱۰/۷	۱/۷	به تنهایی
۰/۴	۲/۳	برادر / خواهر
۵۶/۷	۵۴/۸	فرزندان
۴/۴	۰/۲	همسر دوم یا قبلی و فرزندان او
۲۱/۴	۳۴/۵	پدر / خانواده پدری
۴/۴	۵/۹	مادر / خانواده مادری
۲/۰	۰/۲	دوستان یا سایر اقوام
ترتیبات زندگی پس از طلاق		
۶۹/۸	۸۰/۵	خیر
۳۰/۲	۱۹/۵	داشتن مسکن ملکی
میزان درآمد ماهیانه		
۲۸/۶	۲۴/۰	کمتر از یک میلیون
۴۲/۹	۱۲/۰	یک تا دو میلیون
۱۴/۳	۳/۰	دو تا سه میلیون
۳/۶	۱/۰	سه تا چهار میلیون
۲/۸	۰/۶	چهار میلیون و بیشتر
۷/۹	۵۹/۴	درآمدی ندارد
وضع فعالیت		
۹۰/۹	۳۰/۱	شاغل
۰/۰	۲/۳	محصل
۰/۰	۵۰/۵	خانه‌دار
۰/۴	۴/۰	در جست‌وجوی کار
۶/۳	۱۱/۷	بیکار
۲/۴	۱/۵	سایر
گروه سنی		
۰/۱	۳/۲	کمتر از ۱۸ سال
۵۴/۴	۶۵/۹	۱۸-۳۴ ساله
۴۴/۴	۳۰/۶	۳۵-۶۴ ساله
۱/۱	۰/۳	۶۵ ساله و بیشتر

مشاهده می‌شود که زنان اهل تشیع بیش از همتایان خود که پیرو اهل تسنن هستند، زندگی تنها را انتخاب کرده‌اند. همچنین، هرچه به سمت طبقات تحصیلی بالاتر حرکت کنیم، تعداد زنانی که به تنهایی زندگی می‌کنند، بیشتر می‌شود؛ برای مثال، ۱۶ درصد زنان بی‌سواد تنها زندگی کردن را ترجیح داده‌اند؛ درحالی که ۲۲/۵ افراد با تحصیلات دانشگاهی به تنهایی زندگی می‌کنند. تفاوت‌های قومی نیز معنادار است. هیچ‌یک از زنان بلوچ و ترکمن به تنهایی در یک خانوار ساکن نبودند؛ درحالی که زنان فارس با ۲۲/۲ درصد بیش از سایر اقوام این موضوع را تجربه کرده‌اند. همچنین، زنانی که مسکن ملکی دارند یا اینکه تمایلی به ازدواج مجدد ندارند، بیش از همتایان خود زندگی در خانوار تک‌نفره را انتخاب کرده‌اند.

زندگی تنها در میان مردان روستایی نیز برخلاف انتظار بیش از مردان ساکن شهر بوده است. الگوی سکونت مردان به لحاظ سنی تفاوت‌های آشکاری با زنان دارد. در میان مردان هیچ‌یک از افراد زیر ۱۸ سال، زندگی تنها را انتخاب نکرده‌اند؛ درحالی که ۳/۴ درصد زنان به تنهایی زندگی می‌کردند. دلیل این امر این است که هیچ‌یک از مردان حاضر در نمونه، در هنگام طلاق زیر ۱۸ سال نبوده‌اند؛ درحالی که ۳/۱ درصد کل زنان در هنگام طلاق کمتر از ۱۸ سال داشتند و کودک‌بیوه‌گی را تجربه کرده‌اند. در طرف مقابل، ۶۲/۵ درصد مردان سالمند زندگی در خانوار تک‌نفره را تجربه کرده‌اند؛ درحالی که برای زنان سالمند این رقم برابر صفر بود. از طرفی، زندگی تنها در میان مردانی که مسکن ملکی داشتند و تمایلی نیز به ازدواج مجدد نداشتند، بیش از همتایانشان بوده است.

وضعیت اقتصادی این دسته از والدین چندان مناسب نیست. ۸۰/۵ درصد مادران و ۶۹/۸ درصد پدران فاقد مسکن ملکی بودند و این بدان معناست که باید در مسکن اجاره‌ای یا مسکن بستگان ساکن شوند. به لحاظ درآمد، وضعیت به‌ویژه برای مادران بسیار چالش‌برانگیزتر است. حدود ۶۰ درصد مادران بیان کردند که درآمدی ندارند و ۲۴ درصد نیز درآمدشان کمتر از یک میلیون تومان در ماه گزارش شده است؛ درحالی که ۷/۹ درصد مردان گفته بودند که فاقد درآمد هستند؛ ولی بیشتر آنها (۴۲/۹ درصد) نیز درآمدی بین یک تا دو میلیون داشتند. در وضع فعالیت نیز مادران وضعیت بدتری در مقایسه با پدران دارند؛ در حالی که ۹۰/۹ درصد مردان دارای شغل بودند، کمتر از یک سوم مادران که حضانت فرزندان را برعهده داشتند، شاغل بودند.

بررسی سن والدین نیز نشان می‌دهد که ۶۵/۹ درصد مادران در گروه سنی جوان (۱۸-۳۴) قرار دارند. مردان نیز وضعیت مشابهی دارند (۵۴/۴ درصد)؛ با این حال نکته مهم این است که ۳/۲ درصد مادرانی که حضانت فرزندان را دارند خودشان کمتر از ۱۸ سال دارند. این بدان معناست این افراد که خود کودک محسوب می‌شوند، باید از فرزندانشان نگهداری کنند.

روابط بین مشخصه‌های فردی و نحوه سکونت افراد پس از طلاق در جدول ۲ به صورت جداگانه برای مردان و زنان آورده شده است. همه روابط بررسی شده برای زنان به لحاظ آماری معنادار شده است؛ با این حال برای مردان تنها محل سکونت، سن، داشتن مسکن ملکی و تمایل به ازدواج مجدد ارتباط معناداری با نحوه سکونت آنها دارد. درباره زنان

جدول ۲- بررسی ارتباط بین مشخصه‌های فردی و نحوه سکونت افراد پس از طلاق برحسب جنس

Table 2- Relationship between personal characteristics and residence pattern after divorce by sex

آزمون آماری	مرد		آزمون آماری	زن			
	به تنهایی	با دیگران		به تنهایی	با دیگران		
$X^2: ۰/۰۵۰^{ns}$	۴۰/۵	۵۹/۵	$X^2: ۶/۷۸۶^{**}$	۵/۲	۹۴/۸	اهل تسنن	مذهب
	۳۸/۷	۶۱/۳		۱۸/۶	۸۱/۴		
$X^2: ۲/۵۹۶^{ns}$	۴۵/۷	۵۴/۳	$X^2: ۱۲/۵۱۲^{**}$	۱۶/۰	۸۴/۰	بی سواد	وضع سواد و سطح تحصیلات
	۳۶/۴	۶۳/۶		۱۴/۱	۸۵/۹	ابتدایی و راهنمایی	
	۳۸/۶	۶۱/۴		۱۷/۸	۸۲/۲	متوسطه و دیپلم	
	۴۱/۴	۵۸/۶		۲۲/۵	۷۷/۵	دانشگاهی	
$X^2: ۵/۰۴۷^*$	۳۹/۷	۶۰/۳	$X^2: ۱۱/۸۶۸^{**}$	۱۹/۳	۸۰/۷	روستا	محل سکونت
	۲۹/۱	۷۰/۹		۹/۰	۹۱/۰	شهر	
$X^2: ۶/۶۹۲^{ns}$	۳۸/۱	۶۱/۹	$X^2: ۵۲/۰۸۴^{**}$	۲۷/۰	۷۳/۰	شاغل	وضع فعالیت کار
	۳۸/۵	۶۱/۵		۵/۳	۹۴/۷	محصل	
	۰/۰	۱۰۰/۰		۱۶/۳	۸۳/۷	خانه دار	
	۴۵/۲	۵۴/۸		۲۳/۹	۷۶/۱	در جست و جوی کار	
	۳۷/۷	۶۲/۳		۱۳/۶	۸۶/۴	بیکار	
	۵۵/۸	۴۴/۲		۱۳/۳	۸۶/۷	سایر	
$X^2: ۲۹/۲۵۷^{**}$	۰/۰	۱۰۰/۰	$X^2: ۳۴/۳۲۸^{**}$	۳/۴	۹۶/۶	کمتر از ۱۸ سال	گروه سنی
	۳۲/۵	۶۷/۵		۱۵/۶	۸۴/۴	۱۸-۳۴ ساله	
	۴۶/۳	۵۳/۷		۲۵/۱	۷۴/۹	۳۵-۶۴ ساله	
	۶۲/۵	۳۷/۵		۰/۰	۱۰۰/۰	۶۵ ساله و بیشتر	
$X^2: ۷/۶۸۲^{ns}$	۴۱/۶	۵۸/۴	$X^2: ۳۸/۰۰۶^{**}$	۲۲/۲	۷۷/۸	فارس	قومیت
	۳۵/۹	۶۴/۱		۱۲/۶	۸۷/۴	تُرک	
	۳۳/۸	۶۶/۲		۱۱/۷	۸۸/۳	اُر	
	۳۷/۷	۶۲/۳		۱۴/۳	۸۵/۷	کُرد	
	۲۸/۶	۷۱/۴		۵/۴	۹۴/۶	عرب	
	۲۵/۰	۷۵/۰		۰/۰	۱۰۰/۰	بلوچ	
	۰/۰	۱۰۰/۰		۰/۰	۱۰۰/۰	ترکمن	
	۳۸/۴	۶۱/۶		۲۴/۸	۷۵/۲	سایر	
$X^2: ۱۵/۲۱۲^{**}$	۳۵/۶	۶۴/۴	$X^2: ۵۰/۲۵۹^{**}$	۱۵/۵	۸۴/۵	خیر	داشتن مسکن ملکی
	۴۸/۱	۵۱/۹		۲۳/۹	۶۷/۱	بلی	
$X^2: ۱۱/۶۴۷^{**}$	۴۳/۸	۵۶/۲	$X^2: ۱۳/۵۶۲^{**}$	۲۱/۶	۷۸/۴	خیر	تمایل به ازدواج مجدد
	۲۴/۲	۶۵/۸		۱۴/۹	۸۵/۱	بلی	
$X^2: ۰/۸۷۰^{ns}$	۳۷/۶	۶۲/۴	$X^2: ۳/۸۲۶^*$	۱۶/۵	۸۳/۵	خیر	داشتن فرزند
	۴۰/۱	۵۹/۹		۲۰/۰	۸۰/۰	بلی	

** معنی دار در سطح خطای کمتر از ۱ درصد، * معنی دار در سطح خطای کمتر از ۵ درصد، ns غیر معنادار

در جدول ۳ با استفاده از آزمون رگرسیون لجستیک بررسی احتمال زندگی تنها برحسب جنس آورده شده است. اعداد داخل جدول، نسبت شانس‌های مربوط به هر طبقه یا متغیر است. نتایج مربوط به زنان نشان می‌دهد که در مدل اول، متغیرهای سن، محل سکونت، وضع اشتغال و تعلق داشتن به برخی از اقوام اثر معناداری بر احتمال زندگی تنها دارند. به این صورت که هرچه سن زنان بیشتر باشد، احتمال اینکه به تنهایی زندگی کنند، افزایش می‌یابد. همچنین، زنان شهری در مقایسه با زنان روستایی ۵۲ درصد کمتر احتمال دارد که به تنهایی زندگی کنند. احتمال زندگی تنها در بین زنان شاغل نیز ۷۰ درصد بیش از زنان غیرشاغل است. از طرفی، احتمال زندگی تنها در بین زنان تُرک و عرب به ترتیب ۴۸ و ۷۸ درصد کمتر از زنان فارس بوده است. در مدل دوم و با ورود مشخصه‌های اقتصادی-اجتماعی افراد، از میزان ضرایب نسبت شانس مشخصه‌های فردی کاسته می‌شود؛ ولی متغیرهای مذکور همچنان اثر خود را حفظ کرده‌اند. از طرفی، زنانی که مسکن ملکی دارند ۲۴ درصد بیشتر از زنانی که فاقد مسکن هستند، احتمال دارد که زندگی تنها را انتخاب کنند. همچنین، هرچه میزان شرکت در مناسک مذهبی و تماشای رسانه‌های جمعی بیشتر باشد، احتمال زندگی تنها در بین زنان کاهش می‌یابد. در مدل سوم و با ورود متغیرهای داشتن فرزند و حضانت آنها، نتایج حاکی از آن است که هر دوی این متغیرها سبب خواهد شد تا احتمال زندگی تنها برای زنان کاهش پیدا کند. به این ترتیب، زنانی که صاحب فرزند هستند و حضانت آنها را برعهده دارند، هم‌سکنایی با آنها را ترجیح می‌دهند و احتمال زندگی تنها برای آنها کاهش می‌یابد.

نتایج مربوط به مدل‌های مردان تا حدودی متفاوت است. در مدل اول که ویژگی‌های فردی وارد مدل شده، تنها اثر سن و وضع اشتغال معنادار شده است. به این ترتیب، با افزایش

سن مردان، احتمال زندگی به تنهایی در میان آنان افزایش می‌یابد. نکته مهم اینکه برخلاف مدل‌های زنان، احتمال زندگی تنها در میان مردانی که شاغل باشند در مقایسه با مردان غیرشاغل، کمتر است. این امر به احتمال، به دلیل وابستگی بیشتر مردان غیرشاغل به فرزندان و خویشاوندان است. از آنجایی که ممکن است افراد غیرشاغل توانایی پرداخت هزینه‌های زندگی خود را نداشته باشند، هم‌سکنایی با دیگران را انتخاب می‌کنند. در مدل دوم، ویژگی‌های اقتصادی-اجتماعی به مدل اضافه شد. نتایج حاکی از آن است افرادی که والدین آنها طلاق گرفته‌اند در مقایسه با کسانی که چنین تجربه‌ای نداشته‌اند، حدود ۶۹ درصد بیشتر احتمال دارد تا به تنهایی زندگی کنند. همچنین، احتمال زندگی تنها برای افرادی که مسکن ملکی دارند در مقایسه با کسانی که خانه ملکی ندارند، ۶۰ درصد بیشتر است. مهاجرت نیز احتمال زندگی تنها را افزایش می‌دهد. به این صورت که افراد مهاجر در مقایسه با افراد غیرمهاجر ۷۵ درصد بیشتر احتمال دارد تا به تنهایی زندگی کنند. در طرف مقابل، تمایل به ازدواج مجدد سبب خواهد شد تا این احتمال کاهش یابد. در واقع، کسانی که قصد ندارند ازدواج کنند، بیش از هم‌تایان خود زندگی به صورت تنها در یک خانوار را انتخاب می‌کنند. در مدل سوم، سطح معناداری بیشتر متغیرها همچنان حفظ شده است؛ با این حال اثر شرکت در مناسک مذهبی نیز معنادار شده است و هرچه افراد مشارکت بیشتری در این مراسم‌ها داشته باشند، کمتر احتمال دارد به تنهایی زندگی کنند. برخلاف مدل مربوط به زنان، داشتن یا نداشتن فرزند اثر معناداری بر احتمال زندگی تنها ندارد؛ با این حال احتمال انتخاب زندگی تنها از سوی کسانی که حضانت فرزندان را برعهده می‌گیرند، ۶۵ درصد کمتر از مردانی است که حضانت فرزندان را ندارند.

جدول ۳- احتمال انتخاب زندگی تنها به تفکیک جنس با استفاده از رگرسیون لجستیک (زندگی به تنهایی = ۱، هم‌سکنایی با دیگران = ۰)

Table 3- The probability of living alone by sex using logistic regression (living alone =1, living with others = 0)

مردان			زنان			
مدل سوم	مدل دوم	مدل اول	مدل سوم	مدل دوم	مدل اول	
۰/۶۱۰ ^{ns}	۰/۵۸۵ ^{ns}	۰/۱۹۰ [*]	۰/۰۴۱ ^{**}	۰/۰۵۲ ^{**}	۰/۲۰۱ ^{**}	مقدار ثابت
۱/۰۴۲ ^{**}	۱/۰۳۸ ^{**}	۱/۰۴۵ ^{**}	۱/۰۲۶ ^{**}	۱/۰۲۶ ^{**}	۱/۰۳۶ ^{**}	سن در هنگام طلاق
۱/۲۵۱ ^{ns}	۱/۲۰۹ ^{ns}	۰/۱۳۰ ^{ns}	۱/۱۹۹ ^{ns}	۰/۹۶۱ ^{ns}	۰/۱۶۶ ^{ns}	بی سواد (مرجع) وضع سواد و ابتدایی و راهنمایی
۱/۵۳۷ ^{ns}	۱/۳۷۳ ^{ns}	۱/۳۴۳ ^{ns}	۱/۴۵۱ ^{ns}	۱/۱۲۱ ^{ns}	۱/۳۵۰ ^{ns}	متوسطه و دیپلم سطح تحصیلات
۱/۴۶۵ ^{ns}	۱/۳۹۴ ^{ns}	۱/۴۸۴ ^{ns}	۱/۳۶۷ ^{ns}	۱/۰۷۸ ^{ns}	۱/۳۳۶ ^{ns}	دانشگاهی مذهب
۰/۵۲۳ ^{ns}	۰/۵۹۴ ^{ns}	۰/۶۷۶ ^{ns}	۲/۹۲۳ ^{ns}	۲/۷۷۰ ^{ns}	۲/۹۲۷ ^{ns}	اهل تسنن (مرجع) اهل تشیع
۰/۸۴۰ ^{ns}	۰/۸۶۰ ^{ns}	۰/۸۶۳ ^{ns}	۰/۵۴۵ [*]	۰/۵۴۱ [*]	۰/۴۸۶ ^{**}	روستا (مرجع) محل سکونت شهر
۰/۸۲۸ ^{ns}	۰/۷۷۲ ^{ns}	۰/۸۸۵ [*]	۱/۴۰۱ [*]	۱/۳۵۳ [*]	۱/۷۰۴ ^{**}	غیر شاغل (مرجع) وضع اشتغال شاغل
۰/۷۶۹ ^{ns}	۰/۷۸۳ ^{ns}	۰/۷۸۳ ^{ns}	۰/۵۴۲ [*]	۰/۵۴۶ ^{**}	۰/۵۲۳ ^{**}	فارس (مرجع) تُرک
۰/۷۲۰ ^{ns}	۰/۷۰۴ ^{ns}	۰/۶۹۶ ^{ns}	۰/۶۰۷ ^{ns}	۰/۶۳۴ ^{ns}	۰/۵۲۹ ^{ns}	لُر
۰/۹۴۸ ^{ns}	۰/۹۲۲ ^{ns}	۰/۹۰۳ ^{ns}	۰/۸۹۱ ^{ns}	۰/۹۱۰ ^{ns}	۰/۸۱۴ ^{ns}	کُرد قومیت
۰/۶۷۳ ^{ns}	۰/۷۰۶ ^{ns}	۰/۵۴۵ ^{ns}	۰/۲۴۳ [*]	۰/۲۷۷ [*]	۰/۲۲۷ [*]	عرب
۱/۰۶۵ ^{ns}	۰/۷۰۸ ^{ns}	۰/۴۷۳ ^{ns}	۰/۰۰۰ ^{ns}	۰/۰۰۰ ^{ns}	۰/۰۰۰ ^{ns}	بلوچ
۰/۰۰۰ ^{ns}	۰/۰۰۰ ^{ns}	۰/۰۰۰ ^{ns}	۰/۰۰۰ ^{ns}	۰/۰۰۰ ^{ns}	۰/۰۰۰ ^{ns}	ترکمن
۱/۷۱۷ ^{**}	۱/۶۰۵ ^{**}		۲/۲۲۷ ^{**}	۱/۲۴۸ ^{**}		داشتن مسکن خیر (مرجع) ملکی
۰/۶۷۳ ^{**}	۰/۶۹۴ ^{**}		۰/۷۳۵ [*]	۰/۷۷۸ ^{ns}		تمایل به ازدواج خیر (مرجع) مجدد
۱/۷۶۵ [*]	۱/۷۵۶ [*]		۰/۷۶۹ ^{ns}	۰/۸۴۰ ^{ns}		مهاجرت خیر (مرجع) بلی
۰/۹۶۲ [*]	۰/۹۶۷ ^{ns}		۰/۹۲۷ [*]	۰/۹۳۴ [*]		شرکت در مناسک مذهبی
۰/۹۹۴ ^{ns}	۰/۹۹۳ ^{ns}		۰/۹۷۰ ^{**}	۰/۹۷۱ ^{**}		تماشای رسانه‌های جمعی
۱/۶۷۹ ^{**}	۱/۶۸۸ ^{**}		۱/۰۰۸ ^{ns}	۰/۹۷۱ ^{ns}		تجربه طلاق خیر (مرجع) والدین
۰/۱۱۳ ^{ns}			۰/۵۹۶ ^{**}			داشتن فرزند خیر (مرجع) بلی
۰/۳۵۵ ^{**}			۰/۳۱۰ ^{**}			حضانت فرزندان خیر (مرجع) بلی

** معنی دار در سطح خطای کمتر از ۱ درصد، * معنی دار در سطح خطای کمتر از ۵ درصد، ns غیر معنادار

نتیجه

طلاق و انحلال زناشویی تنها به معنای تغییر وضعیت تأهل نیست، تغییر در محل سکونت اعضای خانوار و ترتیبات زندگی آنها را نیز در برمی گیرد. زندگی در یک خانوار جداگانه، مرحله جدیدی در چرخه زندگی خانواده است. اینکه چه کسی خانواده را ترک می کند و چه افرادی در آن باقی می ماند، چه کسی از فرزندان مراقبت می کند یا اینکه پس از طلاق، فرد با چه کسانی زندگی می کند، تصمیم های مهمی است که زوج های مطلقه پس از جدایی زناشویی باید با آنها روبه رو شوند؛ زیرا ترتیبات زندگی زوجین پس از جدایی نه تنها در وضعیت اقتصادی آنها اثرگذار است، بلکه رفاه فرزندان را نیز تحت تأثیر قرار می دهد.

بررسی پیشینه موجود درباره طلاق در ایران نشان می دهد که بیشتر مطالعات، به طلاق از نظر علل و پیامدهای روانی و مادی که دارد، توجه کرده اند و اینکه طلاق چه اثرهایی بر ترتیبات زندگی زوجین مطلقه و فرزندان آنها دارد، مغفول مانده است. بر این اساس، در مطالعه حاضر اثر طلاق بر ترتیبات زندگی و الگوهای سکونت با تأکید بر تفاوت های جنسیتی بررسی شد.

به نظر می رسد در حالی که زندگی به تنهایی یا زندگی در خانواده تک والد در بین زوجین طلاق گرفته در کشورهای توسعه یافته امری عادی تلقی می شود (Ongaro et al., 2009) در کشورهای در حال توسعه همچون ایران چنین نیست. در بررسی ترتیبات زندگی افراد پس از طلاق مشخص شد که بیشتر زنان و مردان، هم سکنا با افرادی از خویشاوندان یا دوستان را به زندگی تنها ترجیح می دهند؛ با این حال ۴۰ درصد مردان و ۱۸ درصد زنان در نمونه بررسی شده بیان کرده بودند که پس از جدایی به تنهایی زندگی خواهند کرد. یونگ و چیونگ^۱ (2015) نشان داده بودند بیشتر افرادی که در آسیا در خانوارهای تک نفره زندگی می کنند، افرادی هستند که طلاق گرفته اند.

طلاق سبب خواهد شد تا ساختارهای خانواده در جامعه

تغییرات زیادی کند؛ برای مثال، اگر نمونه مطالعه شده را در نظر بگیریم، قبل از طلاق حدود ۲۴۱۹ خانواده هسته ای یا زوجین بدون فرزند وجود داشت که پس از طلاق به خانوارهای متعددی تقسیم شده است. به این صورت که ۸۵۶ خانوار تک نفره به وجود خواهد آمد که ۳۵ درصد کل خانوارها را شامل می شود. اینها افرادی هستند که پس از طلاق به تنهایی زندگی می کنند. همچنین، ۴۷۱ خانوار به صورت خانواده تک والد خواهند بود که ۲۰ درصد نمونه را شامل می شود. بقیه افراد نیز در خانواده های هسته ای و یا خانواده های غیرخانوادگی سکونت خواهند داشت. نکته مهمی که وجود دارد، این است که زندگی به تنهایی در میان افرادی که ساکن روستا هستند بیش از مناطق شهری است. این یافته ها برخلاف نتایجی است که از سوی چوان و کارسون^۲ (1972) به دست آمد؛ البته یونگ و چیونگ (2015) به این موضوع اشاره می کنند که زندگی به تنهایی در آسیا، یک پدیده شهری شبیه به آنچه در جوامع غربی دیده می شود، نیست.

مردان حدود دو برابر بیشتر از زنان تصمیم گرفته اند که به تنهایی زندگی کنند. این امر ناشی از موقعیت فرهنگی جامعه ایران است؛ زیرا زندگی تنها از سوی زنان چندان برای جامعه پذیرفتنی نیست. باید توجه کرد مردان سالمندی که طلاق گرفتند بیش از همتایان زن، زندگی به تنهایی را انتخاب کرده اند و هیچ یک از زنان سالمند به تنهایی زندگی نخواهند کرد؛ زیرا زنان سالمند نیازمند حمایت های اقتصادی بیشتری از طرف خانواده هستند. همچنین، آنها در دوران سالمندی به دلیل میزان های پایین مشارکت اقتصادی و اشتغال زنان (قوبلد، ۱۳۹۸، کشاورزحداد و علویان قوانینی، ۱۳۹۱) فاقد حقوق یا مستمری های ثابت هستند. در واقع، نداشتن استقلال اقتصادی زنان یکی از مهم ترین دلایلی است که سبب می شود آنها به جای زندگی به تنهایی، زندگی به همراه خویشاوندان را انتخاب کنند. اثر عوامل اقتصادی در انتخاب زندگی تنها، از سوی نظریه درآمد نسبی استرلین (1980) پشتیبانی می شود. افرادی که شاغل هستند یا مسکن ملکی دارند، بیش از بقیه

² Chevan & Korson

¹ Yeung & Cheung

را انجام می‌دهند. از این نظر نتایج مشابهی به دست آمد. به این صورت که بازگشت به خانه پدری در بین زنان بیشتر از مردان بود. درباره زندگی با خانواده پدری همان‌گونه که سویت^۴ (1972) به آن اشاره دارد، داشتن اقوام و در دسترس بودن والدین، یک متغیری کلیدی است. افرادی که والدین آنها در قید حیات باشند، بیشتر احتمال دارد پس از طلاق به خانه آنها بازگردند. بر این اساس، افراد جوان‌تر که سال‌های زیادی از ترک خانه والدین آنها نمی‌گذرد، بیش از بقیه تمایل به بازگشت به خانواده پدری دارند. در تحقیق حاضر نیز مشاهده شد که بیش از ۷۵ درصد افرادی که بازگشت به خانه پدری را پذیرفته‌اند، کمتر از ۳۰ سال داشتند. مردان بیش از زنان تصمیم گرفته‌اند که پس از طلاق با همسر دوم یا قبلی خود و فرزندان او زندگی کنند. این امر سبب خواهد شد تا خانواده‌های ناتنی شکل بگیرد. باید توجه داشت که در چنین خانواده‌هایی تضاد و تنش در روابط بین نامادری-فرزند، ناپدری-فرزند و یا بین زوجین وجود دارد (Jensen et al., 2018) و این امر نیازمند مدیریت این تضادها از سوی والدین است.

به‌طور کلی، عواملی که یک فرد مطلقه را ترغیب می‌کند تا به‌تنهایی یا با دیگران زندگی کند، بسیار متنوع و درهم‌تنیده است و برای پیش‌بینی نحوه سکونت آنها پس از طلاق معیار مشخصی وجود ندارد. با این حال، آنچه مشخص است اینکه زندگی تنها به‌لحاظ اقتصادی، اجتماعی و روحی-روانی پیامدهای منفی زیادی دارد؛ برای مثال، مطالعات نشان داده است که افسردگی در بین افرادی که به‌تنهایی زندگی می‌کنند، بیش از آنهایی است که با دیگران زندگی می‌کنند (Srivastava et al., 2021; Turner, 2006). همچنین، آنها بیش از بقیه احتمال دارد تا دچار انزوای اجتماعی و مشکلات اقتصادی شوند (Yeung & Cheung, 2015)؛ البته چنانچه این انتخاب به خواست خود فرد باشد، ممکن است پیامدهای منفی چندانی زیاد نباشد.

خانواده ایرانی و ساختارهای آن در آینده تغییرات بیشتری را تجربه خواهد کرد (Bagi & Abbasi-Shavazi, 2022)

به‌تنهایی زندگی می‌کنند. این یافته‌ها همچنین از سوی دیدگاه هارین و همکاران^۱ (1990) مبنی بر اینکه نحوه سکونت افراد پس از طلاق از سوی مسائل اقتصادی محدود می‌شود، تأیید شده است. نکته‌ای که باید به آن توجه شود این است که نیمی از افرادی که قصد دارند به‌تنهایی زندگی کنند، کسانی هستند که هیچ فرزندی از ازدواجی که خاتمه یافته است ندارند و این امر در شیوه سکونت آنها مؤثر بوده است.

بر این اساس، داشتن فرزند و حضانت فرزندان نکته بسیار مهمی در نحوه سکونت افراد پس از جدایی است. بیشتر والدینی که حضانت فرزندان را دارند، ترجیح داده‌اند که به همراه فرزندان زندگی کنند. این هم‌سکنایی سبب به‌وجود آمدن خانواده‌های تک‌والد خواهد شد؛ با این حال مشاهده شد والدینی که حضانت فرزندان را دارند، به‌لحاظ اقتصادی وضعیت مطلوبی ندارند. این موضوع به‌ویژه درباره خانواده‌های مادروالد نگران‌کننده‌تر است؛ زیرا بیش از نیمی از مادرانی که حضانت فرزندان را برعهده داشتند، بیان کرده بودند که درآمد ثابتی ندارند. این امر ضرورت اجرای برنامه‌های حمایتی خاص برای این خانواده‌ها، والدین و فرزندان آنها را دوچندان می‌کند. داشتن فرزند و تأثیر آن بر نحوه سکونت افراد پس از طلاق، اهمیت رویدادهای جمعیتی در ساختار خانواده را، که ارمیش^۲ (1988) به آن اشاره کرده است، تأیید می‌کند. همان‌گونه که ارمیش اشاره می‌کند، فردی که حضانت فرزندان را برعهده ندارد، بیشتر احتمال دارد تا به‌تنهایی یا با خانواده پدری زندگی کند.

بیشتر زنان پس از طلاق تصمیم دارند که در خانواده پدری زندگی کنند. برای مردان نیز پس از زندگی به‌تنهایی، بازگشت به خانه پدری دومین گزینه است. این موضوع در کشورهای مرسوم است که خانواده‌گرایی در سطح بالایی قرار دارد و همچنین ارزش‌های مرتبط با خانواده همچنان قوی است. پوچانگ^۳ (1987) نیز در مالزی به این نتیجه رسید که بیشتر افراد طلاق‌گرفته به خانه والدین خود باز می‌گردند. هرچند زنان به‌طور چشمگیری بیشتر از شوهرانشان این کار

¹ Haurin et al.

² Ermisch

³ Poo Chang

⁴ Sweet

صادقی فسایی، س. و ایثاری، م. (۱۳۹۱). «تحلیل جنسیتی از زندگی پس از طلاق: مطالعه کیفی»، زن در توسعه و سیاست، ۱۰ (۳)، ۵-۳۰.

فتحی، ا. (۱۳۹۶). «نگاهی آماری به وضعیت طلاق در ایران در دهه‌های اخیر»، مجله آمار، ۵ (۶)، ۲۷-۳۰.

قویدل، ص. (۱۳۹۸). مشارکت اقتصادی زنان و شاخص‌های کلان اقتصادی، صندوق جمعیت سازمان ملل متحد در ایران، https://iran.unfpa.org/sites/default/files/pub-pdf/women_participation-v.06-final.pdf. (2022/7/24).

کشاورز حداد، غ. و علویان‌قوانینی، ا. (۱۳۹۱). «شکاف جنسیتی دستمزد در مناطق شهری ایران»، پژوهش‌های اقتصادی ایران، ۱۷ (۵۳)، ۱۰۱-۱۳۳.

مرکز آمار ایران (۱۴۰۰). *آمارهای ازدواج و طلاق ثبت شده در کشور ۱۳۹۹-۱۳۵۱*.

مرکز آمار ایران (۱۴۰۰). *نتایج سرشماری عمومی نفوس و مسکن ۱۳۹۵-۱۳۱۵*.

Abalos, J.B. (2011). Living arrangements of the divorced and separated in the philippines, *Asian Journal of Social Science*, 39 (6), 845-863.

Albertini, M., Gähler, M., and Härkönen, J. (2018). Moving back to mamma? divorce intergenerational co-residence, and latent family solidarity in sweden, *Population, Space and Place*, 24 (6), 1-12.

Amato, P.R. (2000). The consequences of divorce for adults and children, *Journal of Marriage and the Family*, 62 (4), 1269-1287.

Bagi, M., and Abbasi-Shavazi, M. J (2021). Projections of family households and living arrangements and applications in Iran 35; in: Yi Zeng et al., *The Innovative Multistate Methods for Household and Living Arrangement Projections and Applications*, Science Press, 606-620.

Bagi, M., and Abbasi-Shavazi, M. J (2022). The uses of profamy model for household projection in Iran, paper presented in the 2nd international conference and training workshop on household and living arrangement projections for informed, <https://fass.nus.edu.sg/cfpr/wp-content/uploads/sites/17/2022/01/Full-Conference-Programme-4.pdf>, (2022/7/24)

Bethencourt, C., and Rios-Rull, J. V. (2009). On the living arrangements of elderly widows, *International Economic Review*, 50 (3), 773-801.

Bianchi, S. M. (1994). The changing demographic and socioeconomic characteristics of single parent families, *Marriage & Family Review*, 20 (1-2), 71-97.

Biblarz, T. J., and Gottainer, G. (2010). Family

و همان‌گونه که لسته‌ها و سوروکین^۱ (2002) در تغییرات ساختار خانواده در جوامع اروپایی به نقش طلاق اشاره دارند، پیش‌بینی می‌شود در ایران نیز سهم طلاق در تغییرات خانواده بیشتر شود؛ با این حال برای درک بهتر پیامدهای نحوه سکونت افراد مطلقه، به شواهد تجربی بیشتری در این زمینه نیاز است. پژوهش حاضر یک نقطه شروع برای بررسی بیشتر در این زمینه است. از آنجایی که روندهای طلاق در ایران افزایشی است، پیش‌بینی می‌شود سهم خانوارهای تک‌نفره و خانواده‌های تک‌والد ناشی از طلاق افزایش یابد. آگاهی در این زمینه نیازمند کار تجربی بیشتر و استفاده از روش‌های مختلف خواهد بود. در مطالعه حاضر از داده‌های یک پیمایش مقطعی استفاده شده است؛ ولی داده‌های طولی که تاریخچه زندگی فردی و وضعیت خانوادگی افراد را نشان دهد، بسیار ضروری و حیاتی است که این امر نیازمند اجرای پیمایش‌های طولی در حوزه خانواده است. در عین حال، مطالعات کیفی عمیقی که فرآیند، نگرش‌ها و پیامدهای زندگی تنها را برای زیرگروه‌های مختلف جمعیتی بررسی کند، نیز بسیار مهم است.

منابع

اخوان تفتی، م. (۱۳۸۲). «پیامدهای طلاق در گذار از مراحل آن»، *مطالعات زنان*، ۱ (۳)، ۱۲۵-۱۵۲.

بگی، م. (۱۳۹۷). *پویایی خانوار در ایران: عوامل تعیین‌کننده تغییرات در ترتیبات زندگی افراد، ساختار و بُعد خانوار در سه دهه اخیر*، پایان‌نامه دکتری، تهران: دانشگاه تهران.

بگی، م. و عباسی‌شوازی، م.ج. (۱۳۹۹). «پویایی خانوار در ایران: مطالعه چهار دهه تغییرات در ساختار خانواده و خانوار»، *نامه انجمن جمعیت‌شناسی ایران*، ۱۵ (۳۰)، ۲۰۳-۲۳۰.

بگی، م. و عباسی‌شوازی، م.ج. (۱۳۹۹). «عوامل تعیین‌کننده کاهش بُعد خانوار در ایران طی چهار دهه اخیر»، *دوفصلنامه مطالعات جمعیتی*، ۶ (۱)، ۳-۳۶.

¹ Lesthaeghe & Surkyn

- DC: Population reference bureau.
- Jensen, T.M., Lippold, M.A., Mills-Koonce, R., and Fosco, G.M. (2018). Stepfamily relationship quality and children's internalizing and externalizing problems, *Family Process*, 57 (2), 477-495.
- Kelly, R.F., Redenbach, L., and Rinaman, W. C. (2005). Determinants of sole and joint physical custody arrangements in a national sample of divorces, *American Journal of Family Law*, 19 (1), 25-43.
- Lesthaeghe, R. (2010). The unfolding story of the second demographic transition, *Population and Development Review*, 36 (2), 211-251.
- Lesthaeghe, R., and Surkyn, J. R. (2002). New forms of household formation in central and eastern Europe: are they related to newly emerging value orientations?. In *Economic Survey of Europe*, 1(1), 197-216.
- OECD. (2011). *Doing better for families*, Paris.
- Ongaro, F., Mazzuco, S., and Meggiolaro, S. (2009). Economic consequences of union dissolution in Italy: findings from the european community household panel, *European Journal of Population/Revue Européenne de Démographie*, 25 (1), 45-65.
- Poo Chang, T. (1987). *The study of marriage and marital dissolution in peninsular malaysia. (Part 3), the divorced men and women*, Kuala Lumpur: U of malaya faculty of economics and administration.
- Schmid, L. (2021). *Work divorce and post-marital living arrangements in germany: the role of stress couples division of labor and alternative partnerships*, Doctoral dissertation: Universität zu Köln.
- Spring, A., Mulder, C. H., Thomas, M. J., and Cooke, T. J. (2021). Migration after union dissolution in the united States: the role of non-resident family, *Social Science Research*, 96 (102539), 1-22.
- Srivastava, S., Debnath, P., Shri, N., and Muhammad, T. (2021). The association of widowhood and living alone with depression among older adults in India, *Scientific Reports*, 11 (1), 1-13.
- Sweet, J.A. (1972). The living arrangements of separated widowed and divorced mothers, *Demography*, 9 (1), 143-157.
- Turner, H.A. (2006). Stress social resources and depression among never-married and divorced rural mothers, *Rural Sociology*, 71 (3), 479-504.
- Van de Kaa, D.J. (1987). Europe's second demographic transition, *Population Bulletin*, 42 (1), 1-59.
- Wu, Z., and Schimmele, C. M. (2005). Repartnering after first union disruption, *Journal of Marriage and Family*, 67 (1), 27-36.
- Yeung, W. J. J., and Cheung, A. K. L. (2015). Living alone: one-person households in Asia, *Demographic Research*, 32 (40), 1099-1112.
- structure and children's success: a comparison of widowed and divorced single-mother families, *Journal of Marriage and Family*, 62 (2), 533-548.
- Braver, S. L., and Griffin, W. A. (2000). Engaging fathers in the post-divorce family, *Marriage & Family Review*, 29 (4), 247-267.
- Burch, T. K. (1985). *Changing age-sex roles and household crowding: a theoretical note IUSSP international population conference*, Florence: Italy.
- Burch, T. K., and Matthews, B. J. (1987). Household formation in developed societies, *Population and Development Review*, 13 (3), 495-511.
- Chevan, A., and Korson, J. H. (1972). The widowed who live alone: an examination of social and demographic factors, *Social Forces*, 51 (1), 45-53.
- Ermisch, J. (1988). An economic perspective on household modelling. In: Keilman, N. *Modelling household formation and dissolution*, Oxford University Press, 23-40.
- Easterlin, R.A. (1980). *Birth and Fortune*. New York: Basic Books
- Fabricius, W. V., and Luecken, L. J. (2007). Postdivorce living arrangements parent conflict and long-term physical health correlates for children of divorce, *Journal of Family Psychology*, 21 (2), 195-205.
- Fallesen, P. and Gähler, M. (2020). *Post-divorce dual-household living arrangements and adolescent wellbeing*.
- Glick, P. C. (1984). Marriage divorce, and living arrangements: prospective changes, *Journal of Family Issues*, 5 (1), 7-26.
- Gonzalez, L., and Viitanen, T. K. (2009). The effect of divorce laws on divorce rates in europe, *European Economic Review*, 53 (2), 127-138.
- Grant, M. J., and Pike, I. (2019). Divorce, living arrangements and material well-being during the transition to adulthood in rural malawi, *Population Studies*, 73 (2), 261-275.
- Haber Kern, K. (2011). *The role of the elderly in: the future of families to 2030*, OECD: Paris.
- Harkness, S. (2011). *Low-income families and social cohesion in the future of families to 2030*, OECD: Paris.
- Haurin, D. R., Hendershott, P. H., and Kim, D. (1990). Real rents and household formation: the effect of the 1986 tax reform act, national bureau of economic research, www.nber.org, (2022/8/17).
- Hill, R.L., and Rodgers, R.H. (1964). *The developmental approach in handbook of marriage and the family*, ed. Harold T. Christensen, Chicago: Rand McNally.
- Höpflinger, F. (1991). *The future of household and family structures in Europe in council of Europe seminar on present demographic trends and lifestyles in Europe*, Council of Europe: Strasbourg.
- Jacobsen, L. A., Mather, M., and Dupuis, G. (2012). *Household change in the united states*, Washington

